

CANONADES DES DE VAIXELLS, TAÜTS PENJATS, UNIFORMES ACOLORITS, TOMBES VOLADES: GUERRA I MODERNITAT

JORDI SALES I CODERCH
Universitat de Barcelona
sales@ub.edu

Exactament, la modernitat, què és? Sovint en l'àmbit dels sentiments es viu o bé com una dimensió apocalíptica de la maldat humana o bé com un nivell benèfic de prosperitat i comoditat del viure. La modernitat va lligada emotivament d'una manera sovint indistinta, confosa i, fins i tot amb una alternança espasmòdica, a les combinacions d'aquestes dues possibilitats: un lament del col·loquial, «*no sé pas on anirem a parar*», o una confessió tranquil·la i confiada del familiar «*estem millor que mai*». Deia l'any passat: «El joc entre premodern i modern és un joc complicat de poders i modes, de vencedors i vençuts en guerres. En la seva aparent senzillesa, l'ús de fronteres de modernitat està ple d'implícits o vaguetats. 'Vague' és el que no està clarament definit. Un joc retòric d'ismes emotivament carregats no és pas un instrument d'aclariments sinó un productor d'alienacions».

No és bona cosa encaixonar la lectura dels fets des dels ismes. Cal que els fets puguin respirar davant nosaltres i no ho poden fer si els ofeguem constantment sota el pes d'ismes classificatoris que pensem que il·lustren significacions quan

simplement només ens traspassen pobreses o ens fan repetir consignes. Classificar és una operació de la ment diferent de comprendre. Parlaré de quatre *fets* que lliguen guerra i modernitat: parlaré de canonades des de vaixells, d'un taüt penjat, d'uniformes acolorits i d'unes tombes volades.

*Canonades des de vaixells: la batalla de Diu i el comerç del pebre (1509)*¹. Pel que sembla, la primera notícia que es té de l'ús de l'artilleria des dels vaixells és de l'any 1359, quan els catalans, des d'una nau ancorada al port de Barcelona, varen efectuar dos trets contra una esquadra castellana manada personalment pel rei Pedro, anomenat el Cruel². Chaul i Diu són els noms d'unes batalles dels portuguesos a l'Índia a principis del segle XVI que van ser les primeres grans batalles navals on l'artilleria va tenir un paper decisiu.

Al començar el segle XVI els mamelucs egipcis i els seus socis comercials europeus, els venecians, es feien rics pel monopoli del comerç de les espècies, sobretot del pebre, des de l'Índia a Europa. L'any 1507, les forces portugueses havien conquerit Socotra, a la desembocadura del Mar Roig, i Ormuz, al Golf Pèrsic. La intervenció portuguesa pertorbava seriosament els interessos venecians. Els portuguesos podien vendre molt més barat el pebre a Europa. Venècia va començar a buscar la manera de contrarestar la intervenció portuguesa enviant un ambaixador a la cort egípcia. L'any 1508 es formà una flota musulmana per donar batalla als portuguesos. El resultat d'un primer xoc a Chaul, que causà

1. Jorge Nascimento RODRIGUES, Tessaleno C. DEVEZAS, *1509 A batalha que mudou o domínio do comércio global*, Lisboa: Centro Atlantico, 2008. José Virgilio AMARO PISSARRA, *Chaul e Diu, 1508 e 1509: o domínio do Índico*, Lisboa: Tribuna da Historia, 2004.

2. María Jesús MELERO, «La evolución y empleo del armamento a bordo de los buques entre los siglos XIV al XIX», *Militaria. Revista de Cultura Militar*, 5, (1993): 45-66.

la mort del fill del virrei, és incert; impedirà, però, a l'esquadra egípcia mantenir la iniciativa. La batalla de la illa de Diu del 3 de febrer de l'any 1509, que enfrontà venecians, mamelucs d'Egipte i otomans de Turquia, per una banda, i portuguesos, de l'altra, és la primera batalla naval de la història que utilitza molt intensament les canonades i marca la inflexió entre el moment venecià i el moment portuguès en el control europeu del comerç de les espècies i més en general de tot el comerç de luxe. La batalla naval de Diu va ser tàcticament una batalla decisiva d'anihilació, on un dels contendents perd tot el seu poder naval. En termes estratègics representà el domini absolut de l'Índia portuguesa durant uns trenta anys.

L'ús del pebre es remunta al segle iv abans de Crist; fou introduït a Grècia per Alexandre el Gran. Els romans n'incrementen la demanda i el seu valor augmenta. Els àrabs controlen el comerç del pebre i d'altres espècies. La ruta de les espècies era un llarg camí amb diverses etapes. En la part més oriental els xinesos recollien el clau d'olor i la nou moscada i la portaven fins al port de Malacca. Des d'allí, mercaders àrabs la transportaven fins a l'Índia, on s'hi afegia la canyella i el pebre. Els productes arribaven fins al Mar Mediterrani per dues rutes: l'una des del Mar Roig fins a Egipte, l'altra pel Golf Pèrsic fins a Damasc i Bizanci. Els mercaders italians la portaven des d'Alexandria, Damasc i Bizanci fins a Venècia i Gènova, i des d'allí la distribuïen per tot Europa. Portugal pren el control del mercat del pebre. El pebre *modern* és portuguès a *canonades*.

Un taüt penjat: una execució a títol pòstum (1618). Durant la Treva dels Dotze Anys en la guerra entre les Províncies Unides dels Països Baixos i la Corona d'Espanya (1699-1621), un gran malestar social havia sorgit a causa del conflicte en l'Església Reformada entre els remonstrants i els seus oponents. Els Remonstrants o Arminians, de Jacobus Arminius, sostenen una doctrina en la qual la deter-

minació del destí de l'home per Déu no és absoluta. L'acceptació o rebuig de la gràcia per l'home té un paper en la seva justificació. Els Contraremonstants o Gomaristes, de Franciscus Gomarus, són calvinistes estrictes per als quals els decrets de Déu són sobirans i, per tant, Déu no deixa que les seves decisions depenguin del que faci l'home. Els gomaristes havien atacat regents del partit remonstrant mentre les milícies cíviques i les autoritats militars federals orangistes miraven a una altra banda. Per trobar protecció, aquests regents havien permès a les autoritats locals en les ciutats de reclutar les seves pròpies empreses de mercenaris, anomenats *waardgelders*, per mantenir l'ordre. Això va ser vist per l'estatúder Maurici de Nassau, príncep d'Orange, fill de Guillem d'Orange, com una amenaça a la seva autoritat com a comandant en cap de les forces federals de la República Holandesa. Maurici ara sondejava els Estats de les diferents províncies sobre la possible supressió dels *waardgelders* arreu. Quan Maurici s'havia apoderat d'Utrecht i dissolt els *waardgelders* cap a finals de juliol de 1618, Gilles van Ledenberg (c. 1550 - 1618) va renunciar als seus càrrecs i va fugir a Gouda. Quan va tornar a Utrecht va ser detingut juntament amb Oldenbarnevelt, Grotius, Hogerbeets i De Haan el 29 d'agost de 1618. Va ser tancat al Binnenhof, a l'Haia. La investigació preliminar en el judici es va dur a terme pel fiscal Van Leeuwen, que li era enemic personal. Van Leeuwen, pel que sembla, el va amenaçar, el que pot haver conduït Ledenberg a la desesperació. Es va suïcidar tallant-se la gola la nit del 28 al 29 de setembre. No obstant això, la seva mort no va impedir a la comissió judicial que va jutjar els altres conspiradors a condemnar-lo a mort, juntament amb Oldenbarnevelt, el 12 de maig de 1619. La sentència va ser executada a títol pòstum portant a la forca el seu cos embalsamat, dins d'un taüt. El taüt es va deixar penjant durant 21 dies i, després de baixat, va ser enterrat al cementiri de l'església a Voorburg. Malgrat això, la mateixa

nit, uns desconeguts van desenterrar el cadàver i el van tirar a una rasa. El cos posteriorment va ser tornat a enterrar en secret en una capella que pertanyia al seu fill adoptiu. Maurici de Nassau va reaccionar així perquè podia perdre el control exclusiu de les forces militars neerlandeses. Aquesta és una història sobre el control d'un incipient exèrcit permanent.

El que hi hagi un cansament de la història política i militar en el panorama de les historiografies no vol pas dir que els factors socials i culturals, «*la sociabilitat mundana i literària*», puguin ser entesos aïlladament i, encara menys, que els moments intensos de politització es puguin fer passar com a pertorbacions d'un procés radicalment modern de construcció d'una ciutadania moral, com volen Kloek i Mijnhardt. Hi ha alguna cosa que pensem que no va prou bé en el gir historiogràfic cap a aquestes posicions. Ho podem veure en la forta reacció de Nik Van Sas que recull l'obra de Kloek i Mijnhardt: «el ciutadà moral –ho direm d'una manera bèstia– és un eunuc, un animal polític castrat i tan estèril com un concepte historiogràfic [*De morele burger is –laten we het beest maar bij de naam noemen– een eunuch: ontmand als politiek dier en onvruchtbaar als historiografisch concept*]»³. Són xocs d'intensitat en el panorama historiogràfic.

Uniformes acolorits: Gustau Adolf de Suècia i Oliver Cromwell (1632 i 1645). L'uniforme militar pròpiament dit, oficialment reglamentat i constituït per peces idèntiques confeccionades en sèrie segons un mínim de planificació, sorgeix al segle XVII. Amb més precisió, l'any 1632 amb Gustau Adolf de Suècia a l'anomenada Guerra dels Trenta Anys i l'any 1645 amb Oliver Cromwell i el *New Model Army* a la Guerra Civil anglesa. Per raons pràctiques de reconeixement tàctic, el rei de Suècia, Gustau Adolf, va tenir la idea

3. Joseph KLOEK & Wijnand MIJNHARDT, *Dutch Culture in a European Perspective, 2: 1800, blueprints for a National Community*, Palgrave MacMillan, 2004, p. 398.

de donar a les seves unitats un color distintiu per identificar-les millor en el camp de batalla i van néixer així regiments de color blau, groc i verd. Aquests vestits de colors són els avantpassats immediats dels futurs uniformes militars. Aquesta iniciativa sueca fou seguida pels anglesos, concretament per Oliver Cromwell quan s'oposà a les tropes reials i creà l'any 1645 el *New Model Army*, amb soldats abillats de manera uniforme en vermell. Són les famoses casaques vermelles. En la campanya d'invasió d'Irlanda per part de l'exèrcit britànic (1649 - 1650) ja trobem els soldats d'infanteria anglesos amb la vestimenta vermella (*Redcoats*). Aquest color el mantindran fins a la Guerra Bòer (16 de desembre de 1880 - 23 de març de 1902), on serà canviat per un color caqui. Ara el que importa més és que no siguin vistos.

No s'hi val pas a confondre's més, com ha mostrat d'una manera definitiva Peter Haggemacher: la teoria grotiana de la guerra justa és la teoria d'una *guerra pública solemne*: «Segons Grotius, la guerra pot ser un mitjà legal per fer complir quatre drets naturals diferents: el dret a la legítima defensa, el dret a la propietat privada, el dret a la restitució dels deutes, i el dret de castigar. Aquests drets corresponen en Grotius quatre causes justes de la guerra: la defensa, la recuperació de béns, la imposició d'un deute i el càstig. La concepció de Grotius de càstig com un dret natural i com la corresponent causa de la guerra és important per als que estudien la història de l'ètica de la guerra, i també ha exercit una influència considerable en l'àmbit de la teoria política. La "Publicitat" i "Solemnitat" de la guerra fa que la identitat política tendeixi a ser considerada com alguna cosa derivada de dos fets bàsics: l'exèrcit permanent i el deute públic»⁴. Els uniformes militars són invent dels protestants fent guerra.

4. P. HAGGENMACHER, *Grotius et la Doctrine de La Guerre Juste*, Paris: PUF, 1983; Karma NABULSI, «An ideology of war, not peace: *ius in bello* and the Grotian tradition of war», *Journal of Political Ideologies*, 4 (1), (1999): 13-37.

Una tomba salta pels aires (1788). Johan Derk van der Capellen tot den Pol és un dels caps dels patriotes i a la seva mort el 6 de juny de l'any 1784, amb quaranta-tres anys, se'l plora com a tal. El canten els poetes. Segons Cor de Wit, en un llibre que per ell mateix i per la seva influència sobre el llibre de Simon Schama, ha estat molt determinant en la configuració del sentit de la revolució dels patriotes, Van Capellen queda fixat com «*el líder espiritual de l'oligarquia patriòtica*», amb la qual cosa s'afirma que hi hauria en front d'ella un «proletariat» mobilitzat pels orangistes⁵. En l'estudi de la modernització dels Països Baixos, de Wit descriu tres faccions en la lluita pel poder: els orangistes, els aristòcrates, els vells patriotes i el que anomena una quarta posició, el poble comú (*gemene volk, le petit peuple*), que en la pràctica és el mobilitzat en els disturbis promoguts pels orangistes a canvi de diners i distribució d'aliments i beguda. Witt descriu tot el mecanisme de la contraofensiva orangista. És el laberint de les hermenèutiques a l'entorn de les revolucions europees; un laberint on no és pas gens fàcil d' aclarir-se.

La tomba de Johan Derk van der Capellen tot den Pol, una capella per a tota la família, no va escapar al terror dels orangistes. Primer varen ser destruïts els escuts de la família el 23 de setembre de 1787. Durant la nit del 6 al 7 d'agost de 1788 els soldats van fer volar pels aires amb pólvora la totalitat del monument funerari. Els taüts amb les restes de Joan Derk van der Capellen i la seva esposa ja van ser portats a un lloc segur després del primer atemptat. El fet està molt documentat mitjançant gravats que ens cal suposar que circulaven com a material de la lluita contra els orangistes.

5. C. H. E. DE WIT, *De Nederlandse revolutie van de achttiende eeuw 1780-1787: Oligarchie en proletariaat*, Lindelauf: Brunssum, 1974, p. 27; vegeu SIMON SCHAMA, *Patriots & Liberators: Revolution in the Netherlands 1780-1813*, New York: Knopf, 1977, diverses reedicions.

Els seguidors de Johan van der Capellen varen encarregar a l'escultor romà Giuseppe Ceracchi unes escultures de marbre per a un monument. Es conserven quatre escultures: dues deesses, Van der Cappellen retratat com a senador romà, i un lleó que representa els Països Baixos. Ceracchi va morir l'any 1801: fou guillotinat perquè havia conspirat per assassinar Napoleó com a traïdor a la revolució. L'any 1839 les escultures eren a Villa Borghese; l'any 1903 van passar a ser propietat de l'Ajuntament de Roma. El 22 d'octubre de 1980 uns diputats neerlandesos van moure l'afer. L'exportació de patrimoni cultural era impossible segons la llei italiana. «Podem fer-ne còpies», va suggerir la responsable italiana, «per 50.000 euros». L'alcalde de Zwolle present a la visita ho va trobar bé. Les campanyes del diari local *Stentor* per portar el monument, o bé la còpia, al seu destí encara no han donat resultat. El bicentenari de la mort de Van der Capellen no fou celebrat a tot el país malgrat peticions parlamentàries. Als Orange no els fa cap gràcia. Com els Borbons, encara veten algunes coses.

Conclusió. A aquest *joc europeu* de, diguem-ne, incomoditats, la primera cosa que li cal és ser descrit d'una manera habitual, parsimoniosa i calmada sense voler amagar divergències. Degollar persones de setanta-un anys, penjar taüts, volar tombes amb pólvora és com molt poc polític, impropri de ciutadans morals. El «nosaltres» polític modern és sobretot el nom d'un exèrcit permanent i d'un emissor de deute públic que el manté. L'una i l'altra cosa introdueixen *violència* en la convivència. Certament podem expansionar tant com vulguem la intensitat de les nostres espontaneïtats benefactores. Convé saber, però, on estan *situades*. Des de la lucidesa podem proveir a fer *mínimament* eficaces algunes mediacions de bondat. Si les fem volar, les condemnen a ser *del tot* ineficaces.